

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2024

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Andijan, Uzbekistan

+998945668868

<https://innoworld.net>

SONLARDA RAMZIYLIKNING AKS ETISHI

Abdirayimov Anvarjon Oribjon o'g'li

University of Economics and Pedogogy

“Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim” kafedrası
assistent-o'qituvchisi.

Andijon davlat universiteti 3-bosqich doktoranti

Annotatsiya: Hozirgi kunda esa sonlar tobora mavhum va murakkab tushunchalar sifatida o'quv dasturidan ancha tashqariga chiqadigan hamda matematika sohasiga oid bo'lmagan fanlarda ham keng va xilma-xil fikrlarni ifodalovchi obyektga aylandi. Mazkur maqolada sonlarning ramziylik kasb etishi, ulardagi “sehrlik”, sonlarning madaniy o'рни haqida ma'lumotlar keltirilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: raqam, ramziylik, mavhumlik, matematika, raqamli o'lchov, “sehrli” son, xalq og'zaki ijodi

Annotation: nowadays, however, numbers have become an object that goes far beyond the curriculum as increasingly abstract and complex concepts, and that expresses a wide and diverse range of ideas even in non-mathematical disciplines. This article contains information about the symbolic occupation of numbers, “magic” in them, the cultural role of numbers.

Keywords: number, symbolism, abstraction, mathematics, numerical measure, “magic” number, folk oral creativity

Bizni o'rab turgan olamning o'zi insondan tabiat qonunlarini tartibga sola bilishni talab qiladi. Aks holda, inson turli vaqtlarda va turli fasllarda yashay olmasdi. Bu narsalarni tartibga solish qobiliyati insonlarni hisoblash qobiliyatiga olib keldi. Bugungi kunda sanoq sistemalaridan foydalanishning yaxshilanganligi va ular bilan deyarli bog'cha yoshidanoq tanishishlik bugungi kundagi sanoq sistemasini tug'ma insoniy xususiyat deb o'ylashga sabab bo'ladi. Biroq bu mutlaqo to'g'ri emas. Til va yozuv sifatida sonlar bir necha rivojlanish bosqichlarini bosib o'tgan.

Xalqlar tarixi va madaniyatida sonlar har doim katta ahamiyatga ega bo'lgan. Raqamli o'lchovlarning ramziy ma'nolari qadim zamonlardan beri insonga hamroh bo'lgan. Etnolingvistik kuzatishlarga ko'ra, “inson tanasining o'zi barcha miqdoriy va fazoviy tasvirlarning prototipi va manbasi bo'lib xizmat qiladi. Turli xalq egalari tilida har xil sanoq tizimlari mavjud bo'lgan: besh xonali (5 barmoq), yigirma raqamli (barmoqlar va oyoq barmoqlari), o'nlik (ikki qo'lning barmoqlari)”.

Ma'lum bo'lishicha, qadim zamonlardan beri odamlar turmushda ayrim sonlarni qo'llashda turg'un an'analarni yarataganlar. Sonlar o'ylab topilgan ilk davrlardan to sanoq usullari takomillashgan hozirgi davrlargacha o'tgan vaqt ichida sonlar haqida xilma-xil tasavvurlar paydo bo'lgan, qanchadan qancha

magik qarashlar shakllangan. Inson tafakkurining eng buyuk kashfiyotlaridan biri bo'lgan birlik sanoq usuli qadimgi odam uchun katta hodisa hisoblangan. Hozir hatto boshlang'ich sinf o'quvchisi tezda aytib beradigan to'qqizta raqamning paydo bo'lishi uchun esa aslida juda uzoq vaqt zarur bo'lgan. Shuning uchun ham birlik raqamlar haqidagi qadimiy tasavvurlar xalqimiz xotirasida uzoq vaqtlardan buyon saqlanib qolgan. Keyinchalik xalq ijodiyotida, kundalik turmushda qo'llaniladigan an'anaviy sonlar paydo bo'ldi. Bu g'aroyib xususiyatli sonlar jahonning barcha xalqlari madaniyatida, milliy mentalitetida, lisoniy ongida, hatto folklorida mavjud. "O'zbek xalq og'zaki ijodiyotida o'ziga xos an'anaviy badiiy silsila sifatida qo'llaniladigan uch, to'rt, besh, yetti, to'qqiz va qirq raqamlari ana shunday tafakkur mo'jizalari hisoblanadi".

Sonning milliy-madaniy xususiyatlariga ma'lum chegara qo'yish, ularni alohida ajratib olish til imkoniyatlarini cheklab qo'yadi. Chunki sonlar har bir xalqning mental ko'rsatkichlari, milliy urf-odatlar, til xususiyatlaridan kelib chiqib, ramziylik kasb etadi, lisonda akslanadi.

Demak, ramziylik kasb etuvchi sonlar lisonda "sehrli" sonlar nomi ostida birlashtirilsa-da, milliy ong, madaniy tafakkur, xalqona urf-odat, udumlar natijasida, shuningdek, tilda mavjud shevalar, leksik farqlar, fonetik, etimologik o'zgarishlar ma'lum guruhlariga, turlarga ajratishga sabab bo'ladi, bu esa har bir sonni alohida o'rganish zaruratini taqozo etadi.

O'zbek tilida "sehrli" son deyilganda, asosan, folklordan kelib chiqib, uch, besh, yetti, to'qqiz, qirq sonlari nazarda tutiladi, lekin bu mutlaqo to'g'ri emas. Bunday biryoqlama qarash til imkoniyatlarini cheklaydi, sonning madaniy maydonini qisqartiradi. Vaholanki, milliy madaniyatimizga, so'zlashuv nutqimizga, folklor asarlarga, shevalarga, urf-odat va udumlarimizga e'tibor qaratilsa, ko'plab sonlarda, xususan, birlik sonlarning deyarli barchasida xalqona ramziylik aks etganini ko'rish mumkin. Ular tarixiy rivojlanish davomida turli fonetik, leksik, morfologik o'zgarishlarga uchragan. Shunday ekan, sonlarni etimologik jihatdan tadqiq etish, ularning milliy-madaniy asoslarini o'rganish ularni yanada osonroq tushunishga, sonlarda yashiringan milliy ruhni anglashga imkon beradi.

Adabiyotlar:

1. Бидерманн, Г. Энциклопедия символов. – М.: Просвещение, 2007.
2. Jo'rayev M. O'zbek xalq ertaklarida sehrli raqamlar. – Toshkent, 1991.
3. Қутлиева М. Рақамларда тақдирлар. – Т.:Янги аср авлоди, 2016.
4. Жумаева С. Ўзбек мумтоз шеърлятида рақам рамзлари ва уларнинг маъно талқини (XII-XV асрлар). "Фан" нашриёти. – Тошкент, 2010.